

**A MŰVELŐDÉSÜGYI MINISZTERIUM
DIAFILM-SOROZATA**

Az általános iskolák 5. osztályának
magyar irodalom tanításához

TANSZERISMERTETŐ

A TENGER

Kiadja:
Magyar Diafilmgyártó Vállalat
1967.

Készült
AZ ISKOLAI TANESZKÖZÖK GYÁRA
Kutató Osztályának irányításával

KOLTAI ENDRÉNÉ
munkája

A képek témája

1. kép: Felirat
2. kép: Katájev: Távolban egy fehér vitorla c. regényének címlapja
3. kép: A tenger - végtelenség
4. kép: A végtelen tenger sziklás parttal
5. kép: Habosan fodrozódik a tenger vize
6. kép: Hullámzó tenger távolabbról
7. kép: Erős hullámverés
8. kép: Kopár sziklák mellett lankás part
9. kép: Szemlélődők a tengerparton
10. kép: Magányos fürdőző
11. kép: Átlátszó vizrétegen keresztül látszik a tengerfenék
12. kép: A homok gyűrődései és a hullámok kinagyítva
13. kép: Kisfiú a vízben a tarisznyarákot nézegeti
14. kép: A remeterák
15. kép: Csigatestü rák
16. kép: A meduza áttetsző képe
17. kép: Egy kőre tapadt tengeri csillag
18. kép: A tengerfenék színes kövei piros tengeri csillaggal
19. kép: Korallok
20. kép: Emberi kézre emlékeztető poliptest
21. kép: A tenger mélye
22. kép: Rák a köveken
23. kép: Csikóhalak
24. kép: Partra vetett meduza mellett guggoló fiú

25. kép: I.K. Aivazovszky: A Fekete-tenger c. képének reprodukciója
26. kép: Courbet: Tengerpart Normandiában c. képének reprodukciója
27. kép: Vincent van Gogh: A tenger c. képének reprodukciója
28. kép: Tengeri kikötő
29. kép: Rakodók a kikötőben - város távoli képe
30. kép: Tengeri halászok
31. kép: Derűs kép a tengerparton. Egy férfi hatalmas polipot tart a kezében, társa elragadtatva nézi.
32. kép: Küzdelem a habokkal - viharos tengeren part-hoz közeledő csónak
33. kép: Part üdülőkkel, közelről, verőfény
34. kép: Part üdülőkkel, távolabbról, délután
35. kép: Magasból fényképezett tengeri üdülő
36. kép: Vidám hajózás
37. kép: Távoli város fényei

A képek felhasználásának lehetőségei és módjai

A 37 képből álló diafilm felhasználható Katajev: Távokban egy fehér vitorla c. regényrészletének illusztrációjaként az ált. isk. 5. osztályában, valamint a leíró fogalmazás tanításához kíván segítséget nyújtani. Vizuális szemléltető anyagot ad a leíró elbeszélés és az elbeszélő leírás tanításához.

A leírás fogalmának tisztázása után kerül sor Katajev: Távokban egy fehér vitorla c. regényrészletének feldolgozására. A részlet alkalmas arra, hogy a leírásról tanultakat elmélyítsük. A tanítási óra oktatási célja határozza meg, hogy a képanyag mely részleteit használja fel a nevelő. A témák megjelölésénél ezért van nagyobb távolság egyes címek felsorolása között. Az összetartozó egységekre így akarjuk még külön felhívni a figyelmet.

Szeretnénk kartársainknak ajánlani azt, hogy sem pedagógiai, sem didaktikai szempontból nem lenne helyes a filmet egy tanítási órán teljes egészében levetíteni, mert

- a sok kép megosztaná a tanulók figyelmét,
- a tanár magyarázatára sem adna elég lehetőséget,
- megnehezítené az irodalmi szöveg és a képanyag párhuzamos használatát.

/Arra pedig mindig vigyázzunk, hogy

még a diafilm bemutatásakor is az irodalmi szövegnek kell uralkodnia az órán, és a vizuális anyag az irodalmi képek rögzítését szolgálja.

A diafilm - egyes képkockák - bemutatása előtt a tanulók megismerkednek a regényrészlettel, sőt, ha akad az osztályban olyan tanuló, aki a tengerrel kapcsolatos személyes élményeit elevenítheti fel, ne mulasszuk el meghallgatni. Ha ilyen nincs, elevenítsük fel a balatoni képeket, s Katajev regényrészlete alapján hívjuk fel a figyelmet a Balaton és a tenger közötti lényeges különbségekre. Ezután kerülhet sor egy-egy képcsoport bemutatására. Ügyeljünk tehát arra, hogy egyszerre csak egy témakörhöz kapcsolódó képanyagot mutassunk be, a megfelelő irodalmi szöveg elemzésével együtt, így inkább rögződnek a leírás költői kifejezései is.

Első egységnek az első kilenc kép tekinthető: "Ahol a part szelíden lejt a vízbe... A végtelen tenger egész felületén az augusztusi szélcsend gyöngéd, bánatosan kéklő, fenséges nyugalma ragyog." Láthatjuk, hogy a mindig változó végtelen víz halvány, világoskék; egyes helyeken majdnem fehér habfodrok borítják a vizet, olykor élénk csillogó, ragyogó kék, máskor olyan, mintha báránnyelűk játszanának rajta.

Helyes, ha a korábban tanult anyagrészekből az ide

kapcsolódókat felelevenítjük. Tehetjük ezt az olvasmány részletes megbeszélése előtt, de elképzelhető kiegészítésképpen az új ismeretek összefoglalásakor is.

Idézhetjük, hogy a "kék tenger partján éledgélő apóka öregasszonya" kivánságainak tolmácsolása során, hogyan látja a szabad messzeségbe vesző kék tenger vizét, majd a fodrozódó, elboruló, háborgó, sötétedő tengert. A tengeren lát fekete orkánt, ahol

"dagadoznak haragvó hullámok,
Száguldanak, vonitanak, bőgnek"

/Puskin: Mese a halászlól és a kis hal-
ról/

A tengeri vihar képeit kiegészíthetjük a János vitéz "Vihar a tengeren" c. fejezetének megfelelő idézeteivel:

"Zokogott a tenger hánykodó hulláma
A zúgó fergeteg korbácsolására
Sötét felhő is jön, a világ elborul.
Egyszerre megdördül az égiháború."

Ugyancsak ebből a műből az Óperenciás tengeren című fejezet költői képeit állíthatjuk még tanítványaink elé, ahol "a nap aranyos szekerén ragyogva nyájasan nézett a sik tengerhabokra,

Mik, úgy tetszett, mintha még szenderegének,
Elfoglalva terét a végtelenségnek.
Nem mozdult a tenger, de fickándoztanak
Sima hátán néha apró tarka halak,
S ha napsugár érte pikkelyes testöket,
Tündöklő gyémántnak fényeként reszketett."

Tehát az első kilenc képből álló képsor több, már korábban tanult irodalmi anyaghoz kapcsolható. A részletek gondos megmunkálását is lehetővé teszi. Alkalmas a szógyűjtésre is /színek jelölése, hangutánzó kifejezések gyűjtése, jelzők, hasonlatok rögzítésére és újak megfogalmazására/. Egy-egy kép megfogalmazása /esetleg csoportos munkával/ után egyéni feladat lehet a képek sorrendjének elrendezése.

Az említett fogalmazási gyakorlatok után eredményesen oldhatják meg a tanulók azt a feladatot is, hogy a kilenc filmkocka megtekintése után a látottakat és az irodalomból megismert képsort összehasonlítják saját balatoni élményeikkel.

A magányos fürdőző képe vezeti be a következő témakört. Helyes, ha itt is idézzük a könyv szövegét: "A tengerfenék lakatlannak látszik, de a figyelmes szemlélő a homok barázdáiban és gyűrődéseiben felfedezheti az életet." Ennek az életnek a bemutatását szolgálja a 10-25-ig terjedő képsor.

Láthatjuk a csigatestű remeterákot, az áttetsző medúzát lebegő tapogatóival, a tengerfenék színes köveit, korallokat, a csodálatos, őserdőt alkotó víz alatti növényeket, rákot és csikóhalakat. A képsort a partra vetett medúza mellett guggoló fiú képe zárja le. A 15 képből álló téma segítheti a szerkesztés gyakorlását. A magányos szemlélő elképzelheti a tengerfenék csodá-

latos világát, vagy az egységet záró képből kiindulva a zsákmány mellett emlékezhet vissza, hogy milyen volt a medúza természetes környezetében, a vízben, s így kerülhet sor a tengerfenék világának bemutatására. Ez a részlet nagyon alkalmas Katajev könyvrészletének szemléltetésére. Bemutatása azért is ajánlatos, mert a tenger világa ismeretlen gyermekeink előtt. /Biológiában sem tanulnak ezekről részletesen./

A leíró fogalmazás megíratása előtt részfeladatokat jelelhetünk ki a képek alapján. /Jelzők, hasonlatok, színárnyalatok gyűjtése./

Az utolsó képcsoport /25-37-ig/ a tengeren és a tengerparton folyó élet bemutatására alkalmas.

Művészi reprodukciók vezetik be a képsort. Ezek vetítése előtt szerencsés a 3., 4., 5. képek megismertetése, hogy tanulóink számára érthető legyen, mi ihlette a festmények alkotóit. /A végtelenség, színek, a természet ereje./

A kikötő bemutatása, az ott folyó munka, a zsákmányszerzés képei, a hálókkal való küzdelem, majd a tengerparti pihenést megörökítő képek talán elősegítik, hogy tanulóink önállóan válogassanak a látottak közül, s csak arról írjanak részletesen, ami felkeltette érdeklődésüket. Az elbeszélés és a leírás helyes arányaira² hívnánk fel a figyelmet, s egyéni élményeiknek megfelelő-

en dolgozhatnak ki akár a Tengerparti nyaralás - A kikötőben - A távoli város fényei - Küzdelem a tengeren című fogalmazásokat. Természetesen ezeknél a munkáknál már felhasználhatók a korábbi, tengerrel kapcsolatos leíró fogalmazások elemei is.

Ugyancsak felhivnánk a figyelmet arra, hogy A leíró fogalmazás gyakorlása címszó alatt talált tudnivalókat is igen jól lehet gyakorolni a képsoron. "... az írók a táj részleteit gyakran vagy közelről távolra, vagy fordítva: távolról a közelebbi felé haladva mutatják be." "... Tájéleírást készíthetünk úgy, hogy képzeletben vagy a valóságban végigutazunk a tájon, és azt írjuk le, amit útközben látunk."

Ha a leírás gyakorlása során a tanulóktól megköveteljük, hogy írjanak a tengeri kikötőről, de a munka utáni pihenés képei is jelenjenek meg a fogalmazásban, akkor figyelmeztessük előre őket, hogy a különböző témákat hogyan kell összekapcsolniok. /Gyakoroltassuk a különböző témákhoz átvezető mondatok szerkesztését is/

A főrészen belüli újabb bekezdések helyes beiktatását is szemléletesen magyarázhatjuk a különböző témákhoz kapcsolódó képek felhasználásával.

Természetesen a diafilm felhasználásának lehetősége gazdagabb a felsoroltaknál, hiszen minden nevelő a saját alkotó képzelete szerint, tanítványai ismeretanyagát,

érdeklődési körét, szókincsét figyelembe véve tudja majd konkrét oktatási és nevelési céljainak szolgálatába állítani.

A képek tartalma

2. kép: A regény borítólapjának a képe ahhoz akar segítséget adni, hogy beszéljünk az órán néhány mondatot a regényről. Kapcsolódik ez a kép az olvasmány utáni magyarázó szöveghez. "Távolban egy fehér vitorla c. regényének egyik szép részlete A tenger c. olvasmányunk."- Olyan képeket igyekeztünk összeválogatni, amelyek e szép részletet még szebbé tehetik tanítványaink előtt. A részletek leírásának sorrendjét itt is megtartottuk.

3-4. Ez a két kép azt az érzést keltheti, amint
kép: Petya a tengerpartról nézi a hatalmas víztükröt. A tenger végtelenségére kell felhívunk a figyelmet. Az első képen a teljes nyugalmat, verőfényt, ragyogást árasztó tenger, távolban egy bevont vitorlájú csónak látszik. A második pedig a horizontig nyúló tengert mutatja be. /Hivatkozunk itt a költő szavaival megfogalmazott alföldi "tengersik" vidékre is./ A képek a tenger kékségét is visszaadják. Hívjuk fel a figyelmet

met, hogy a déli tengerek nyugodt vizeitükre a napfényben valóban ilyen csodálatosan kék. A tenger szórakozás is. A bevont vitorlájú csónak és a sziklás part fürdőzői a nyári tengeri üdülés képét idézhetik, de ez itt kevésbé lényeges, a képsor befejező része úgyis foglalkozik ezzel a témával.

5-7. kép: A tengerparton szemlélődő Petya gondolataiban felidéződik a viharos tenger képe. A felvételek ennek elképzelését segítik. Elmondhatják tanulóink, milyen pusztító erejű lehet a viharos tenger. A hullámtörők, a rideg sziklák alátámasztják a hangulatot.

8-9. kép: A lankás part és a szemlélődők képével ismét visszatérünk Petyához, aki a tengerparton éppen búcsúzik az augusztusi nyári naphan fürdőző tengertől.

10. kép: Petya búcsúzóul úszik a tengerben. A sziklán ülő magányos fürdőző alakja hangulatilag segít a tanárnak.

11-12. A tenger vizének gazdag növény- és állatvilága van. Ezeket a víz hullámai között bucsúztatja a parthoz is. Petya a víz alá bukva ezeket is szívesen fedezi fel újra és újra. Ennek az előkészítését szolgálja a 11. kép. Figyeltes-

sük meg az átlátszó, tiszta vizrétegen keresztül a tengerfenék növényzetét. Az előzőkben ismertetett tengerparti képek sziklás partot mutattak. A 12. képen jól látszik a homokos tengerpart. A tenger soha nem olyan nyugodt, mint a Balaton. A hullámok állandóan mossák a partot. A képen még látható az éppen visszahúzódott hullám nedves nyoma a homokon.

13-15. A vízben a tarisznyarákot nézegető kisfiú kép: elmerült vizsgálódása is hangulati bevezetőként kívánkozik a következőkben bemutatandó tengeri állatok képéhez. A remeterák és a csigatestü rák képe következik. A szép képek erősen nagyítottak. Olvassuk el a 15. képhez az olvasmány következő részletét: "A kislányok fonálra fűzik ezeket az apró rákokskákat. Nagyszerű gyöngyfűzés lesz belőlük!" Ezzel rögtön közelebb hozzuk az állatok valódi nagyságát tanulóinkhoz.

16-24. Sorra bemutatathatjuk az olvasmányban előforduló tengeri állatokat: a medúzát, az ijesztő ollójú rákot a köveken, a csikóhalat, a tengerfenék színes kövecskéit, rajtuk a tengeri csillagokat. A 16. képen a medúza áttetsző képéről, és a parton vergődő medúzáról a 24. képen, ragyo-

gó illusztrációt találtunk a tankönyv szövegéhez: "A medúza áttetsző teste ugyanolyan áttetsző csápokon függött, lebegett a tenger vizében, mint valami lámpaernyő, teljesen mozdulatlanul. De ez csak látszat volt. A medúza kövér, kupola alakú teste lélegzett, és az állat izgatottan mozgatta csápjait. Ferde mozdulattal igyekezett lemerülni a víz mélyébe, mintha érezné a közelgő veszélyt.

Petya...két kézzel magragadta a medúza kupoláját, és az állat puha, de azért súlyos testét kihúzta a vízből. Azután teljes erejéből meglendítette, és kihajította a partra."

A 23. kép a csikóhalakat mutatja be. A medúzához hasonlóan kitűnően figyelhető meg a csikóhalak képén mindaz, amit az író ezekről a kb. 5 cm-es kis halakról elmond. "Hegyes pofájukkal és szügyecskéjükkel olyanok voltak, mint a sakkfigurák, csupán annyi különbséggel, hogy előre kunkorodó kis farkuk volt."

25-27. kép: A következő reprodukciók a tenger művészi ábrázolásai három különböző művész különböző felfogásában. Szeretnénk a képzőművészeti látásmódot ezzel is tovább erősíteni, már itt, az ált. iskola 5. osztályában. A-

lapfokon ugyan, de észre akarjuk vétetni, hogyan kapcsolódnak a művészetek egymáshoz. Próbáljunk meg e képek bemutatásánál arra rávilágítani, hogyan ragadják meg a nagy művészek ábrázolásukban az általánost, a leginkább jellemzőt. Kérjük ki a rajztanár véleményét, ha bizonytalanok vagyunk az elemzésben.

Véleményünk szerint elegendő, ha a következőket említjük meg: A XIX. század festőművésze volt mindhárom. Figyeljünk meg a fokozatokat. Aivazovszky a tenger mozgását és színét, Courbet a fényhatást, a levegőösséget, Vincent van Gogh nyugtalan ecsetkezelésével is a derűs tengert varázsolja elénk. A tenger végtelenségének csodálatos érzékeltetése mindegyik képen uralkodó jellegű.

Semmiképpen se tanultassuk meg a festők nevét, vagy ne kezdjük aprólékosan elemezni a képeket. Tehát, ha a fentieket észrevétetjük, az elég.

A három reprodukció azért került egymás mellé, hogy elemzés során az összehasonlítást segítsük, de azért is, hogy olyan osztályban, ahol a tanulók felkészültsége az átlagnál alacsonyabb, a képek vetítésétől tekintsünk el. Erről azonban ne mondjunk le könnyen.

- 26-37. kép: A tenger melletti munkát és szórakozást ábrázolják. A képek sorrendjénél azonban a leíró fogalmazással kapcsolatosan tanultakat vettük figyelembe.
- 28-30. kép: A tengerparti munkával kapcsolatban előbb az egész tengerparti kikötőt tekintjük át, majd a berakodásra váró hajót közelítjük meg. Azután a tengeri halászokat keressük fel egy hajó fedélzetén.
31. kép: Ez a kép jellegzetesen tengeri eseményt mutat be. A különleges polip zsákmányának megszerzésével járó elragadtatás látszik a férfiak arcán.
32. kép: Küzdelem a habokkal.- A nyugtalanul hullámzó tengeren egy csónak szeretné megközelíteni a partot. Utaljunk a viharos tenger képeire, valamint a sima viztükörrre.
- 33-35. kép: A leírás sorrendje itt fordított; távolodunk a tengertől, mintha búcsúznánk, mint Petya. Olyan érzésünk lehet, mintha mentünkben elhaladnánk a tengerparton üdülők, napfürdőzők mellett. Vétessük észre a vastag homokot, amelyben mezitláb lehet járni, a napsütött bőrű, pihenő embereket a színes ernyők alatt. Azután még messzebből ismét

egy pillantást vetünk a tengerpart tarka képére.

36. kép: A hajón utazók is a tenger látványától búcsúznak. Ruhájuk, hajuk lobog a szélben. Vétessük észre, hogy egy irányba néz mindenki, a távolság érződik valamennyiök figyelésén.

37. kép: A távoli város fényei látszanak. Közeledünk a kikötőhöz. A tengeri útnak vége. A fények tükröződnek a vizen. Mi is búcsúzunk a tengertől, mint Petya. Szép kirándulás volt.

ETALON

A teuger c. diatellu

act. ir. (Taususis marta)

a specifikáció követelményeinek megfelelően.

Budapest, 1967. április 25.

Styria mag

IFK V. részéről

P.H.

Kis Terény

ITG Kutató Osztálya részéről